

Hz. Peygamber'in Hayatıyla İlgili Popüler Kitaplar Üzerine Değerlendirmeler

Fadime ARSLAN*

Özet

Bu çalışmada uzmanlık alanı İslam Tarihi olmayan ve eserleri akademik nitelik taşımayan yazarlar tarafından kaleme alınan ve Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik açıdan ele alan (2005 ve 2013 yılları arasında basılmış) eserlerden on tanesi değerlendirilmiştir. Değerlendirme öncelikle dil ve anlatım yönüyle, daha sonra ise muhteva açısından yapılmıştır. Her iki değerlendirme neticesinde yazarların bu eserlerde bazı hususlarda hatalara düştükleri tespit edilmiştir. Bu hatalar arasında yazım yanlışları, bilgi hataları, metin içi tutarsızlıklar ve Siyer anlatımına uygunsuz dil kullanımı gibi hususlar yer almaktadır. Halkın büyük çoğunluğunun Hz. Peygamber'in hayatı hakkındaki bilgileri söz konusu eserlerden elde etmeleri münasebetiyle bu çalışmaların olabildiğince hatadan uzak hazırlanması büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu makalemizde güvenilir kaynaklara dayanarak, doğru bilgiler sunarak, özenle hazırlanacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuş, bunun yanı sıra yeni hazırlanacak eserlere teklif sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Siyer, Hz. Muhammed'in Hayatı, Popüler Siyer Kitapları.

Considerations On The Popular Books Related To Life Of The Prophet Muhammad

Abstract

In this study, ten of the works about the chronological life of the Prophet Muhammad written by nonprofessional

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. (fadime.arslan@mynet.com).

authors in the field of history of Islam, which are published from 2005 to 2013, are evaluated. Assessment was conducted primarily with aspects of language and expression, then in terms of the content. Result of the both assessments, authors have been found to fall into errors in some respects in their works. These errors include spelling mistakes, information errors, inconsistencies and use of inappropriate language within the Sirah narration. Because the vast majority of people obtains information about the life of the Prophet Muhammad from these resources, it is of the great importance to prepare these works as possible as correct. Therefore, in this article, requirement for the carefully prepared works that are based on the reliable resources, accurate information is presented in addition to attempting to propose new-coming works.

Keywords: Islamic History, Sirah, The Life of the Prophet Muhammad, Popular Sirah Books.

Giriş

Hız. Muhammed son din olan İslâm'ın mübelliği olması sebebiyle hayatının her alanında birçok eser yazılmış ve günümüzde de yazılmaya devam etmektedir. Eserler Hız. Peygamber'in aile hayatından savaşlarına, ahlakından bir gününe kadar çeşitli konularda kaleme alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hız. Peygamber'i anlatan ansiklopedik eserlerle karşılaştığımız gibi, bazen yüz sayfayı bulmayan az hacimli eserlere de rastlamaktayız. Eserler değerlendirildiğinde ise İslâm Tarihi alanında uzman (akademik) kişilerce yazılmış nitelikli eserlerin yanı sıra, uzmanlık alanı İslâm Tarihi olmayan ve eserleri akademik nitelik taşımayan yazarlar tarafından ortaya koyulmuş, birçoğunun belli bir nitelikten uzak olduğunu söyleyebileceğimiz eserler de mevcuttur. Bu durum popüler siyer olarak adlandırabileceğimiz bu eserlerde bazı hataların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hız. Peygamber'in hayatıyla ilgili eserler

hakkında bir fikir kazandırabilmenin yanı sıra olumlu ve olumsuz yönlerini açığa çıkarmak suretiyle, hem okurun hem de söz konusu alan hakkında yeni eserler ortaya koyacakların dikkatine sunmak maksadıyla çalışmamızı hazırlamış bulunmaktayız. Çalışmamızda Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak ele alan popüler siyerlerden on eserin değerlendirmesi yapılacaktır. Eserler ilk olarak dil ve anlatım özellikleriyle, daha sonra muhteva açısından bir değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Bu değerlendirmedeki amacımız herhangi bir eseri veya şahsı eleştirmek değil, siyer alanında kaleme alınan popüler eserler hakkında bir izlenim uyandırmak ve durum değerlendirmesinde bulunmaktır.

1. Dil ve Anlatım Yönünden Değerlendirilmesi

İncelediğimiz eserlerde dil ve anlatım özellikleri açısından bazı konularda hatalar yapıldığı görülmektedir. Bu konuları yazım yanlışları, konu akışını bozan ifadeler, Siyer literatürüne uymayan ifadeler, başlık-içerik uyumsuzlukları, üslûp ve anlatımda öne çıkan hatalar şeklinde sıralayabiliriz. Bu hataların sebebi yazarların alan bilgilerinin yetersizliği ve metodoloji eksikliğinin yanı sıra, yayınevlerinin eserlere yönelik gerekli hassasiyeti göstermemelerinden de kaynaklanmaktadır.

a) Yazım Yanlışları

Eserlerde öncelikle bazı kelimelerin imlâsında ve noktalama işaretlerinde yanlışlık yapıldığı dikkat çekmektedir. Meselâ bazen açıklama için parantez işareti açılmamakta, ancak kapatılmaktadır. “Güzel Âmine, taze gelin, iffet timsali)...” ibaresini örnek vermek mümkündür. Üstelik aynı hatanın birkaç kez tekrarlandığı fark edilmektedir.¹ Bazen de özel isimlere gelen ve yukarıda olması gereken kesme işareti aşağıda verilmektedir. *Ebû*

¹ Eda Bildek, *Aşkın Peygamberi (Hz. Muhammed)*, Mola Kitap, Konya, 2012, s. 51, 103, 150.

*Bekir, in*² ve *Ebû Talib, te*³ kelimelerinde bu durum görülmektedir. Her eserde görülebilecek bu yanlışları baskı hatası olarak düşünmek mümkündür. Ancak eserlerde şahıs isimlerinin yanı sıra, yer ve kabile isimlerine de dikkat edilmediği ve yanlış yazıldığı görülmektedir. Bu durum yazım konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmediğini akla getirmektedir. İlk Müslümanlardan olan Saîd b. Zeyd'in ismi Sa'd b. Zeyd⁴ olarak, yine ilk Müslümanlardan Talha b. Ubeydullah yerine Talha ibn-i Abdullah⁵ yazılması, Bedir Savaşı'nda müşrik saflarında bulunan Âmir b. Hadramî yerine Ladramî,⁶ Uhud Savaşı'ndaki Müslüman okçuların komutanı Abdullah b. Cübeyr'in ismi de Abdullah b. Zübeyr⁷ olarak yanlış yazılmıştır.

İlk Müslümanlardan Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ismi, bir eserde yanlış yazımla S'da⁸ şeklinde, başka bir eserde ise Saad⁹ olarak yazılmıştır. Ayrıca Benî Kurayza Gazası'nda Yahudi lider Huyey b. Ahtab'ın ismi Huyye¹⁰ olarak, Huneyn Savaşı'na katılan Mekkeli müşriklerden Saffan b. Ümeyye yerine Uyeyne¹¹ yazılması bu yanlışlar arasında yer almaktadır.

Şahıs isimlerinde hata yapılması bilgi yanlışlığına da sebebiyet vermektedir. Çünkü Saîd b. Zeyd yerine yazılan Sa'd b. Zeyd isminde ve Abdullah b. Cübeyr yerine yazılan Abdullah b. Zübeyr isminde başka sahabelerin olması, yazım yanlışının bilgi yanlışına yol açtığını göstermektedir.

² Ömer Şefkatli, *Hira'dan Doğan Nur*, Özbek Yayınları, Şanlıurfa, 2010, s. 54.

³ Şefkatli, a.g.e, s. 40, 63.

⁴ Adil Akkoyunlu, *Son Nebî Hz. Muhammed (sav)*, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 51.

⁵ Bildek, a.g.e, s. 141.

⁶ Rauf Pehlivan, *Kâinata Rahmet Hz. Muhammed*, Motif Yayınları, İstanbul, 2008, s. 86.

⁷ Pehlivan, a.g.e, s. 93, 95.

⁸ Pehlivan, a.g.e, s. 51.

⁹ Bildek, a.g.e, s. 140.

¹⁰ Mehmet Doğru- Şerif Benekçi, *Siyer-i Nebî*, Damla Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 2011, s. 199.

¹¹ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 256.

Yer ve kabile isimlerinde yapılan yanlışlar arasında; Hz. Peygamber'in kabilesi olan Haşimoğulları yerine Hişamoğulları,¹² Kureyş kabilesi yerine Kurş,¹³ Merrüzzahrân bölgesinin Merrüzzehra¹⁴ olarak, Veda Hutbesinin okunduğu Arafat Dağı yerine Arâf¹⁵ kullanılması, Fezâreoğulları Kabilesi Ferâzeoğulları¹⁶ olarak, Tihâme Vadisi yerine Tihâne¹⁷ ve Ninova yerine Nivana¹⁸ yazılması örnek olarak verilebilir.

Özellikle yazarların eserlerinin önsözünde, eseri yazma amacı olarak, okuru Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgilendirmeyi amaç edindiklerini söylemelerine rağmen, bu yanlışların yapılması hem okuru yanlış bilgilendirmekte hem de siyer eserlerine olan güvenin sarsılmasına neden olabilmektedir.

b) Konu Akışını Bozan İfadeler

İncelediğimiz eserlerde öne çıkan bir diğer husus ise, konu akışını bozan ifadeler yer verilmesidir. Yazarların daha çok konulardan ders çıkarmaları ve günümüzle bağlantı kurarak yorumlarda bulunmaları zaman zaman konu akışının bozulmasına sebep olmaktadır. Örneğin; Mûte Savaşı'nda Bizans ordusunun askeri üstünlüğüne rağmen, İslam ordusunun ümitsizliğe kapılmadan cesaretle savaşması, günümüz Müslümanlarının her türlü düşman karşısında kendini savunmak için çalışması gerektiğiyle bağlantı kurularak sunulmaktadır.¹⁹ Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak takip eden okur, konuları bütüncül olarak görmek isteyen yorumlarla günümüze geçmekte ve konuya olan hâkimiyetini kaybedebil-

¹² Ümit Kesmez, *Efendimiz'in sallallahu aleyhi ve sellem Nurlu Hayatı*, Muştu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 115.

¹³ Pehlivan, a.g.e, s. 120.

¹⁴ Pehlivan, a.g.e, s. 122.

¹⁵ Bildek, a.g.e, s. 299.

¹⁶ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 194.

¹⁷ Akkoyunlu, a.g.e, s. 291.

¹⁸ Bildek, a.g.e, s. 218.

¹⁹ Şefkatli, a.g.e, s. 203.

mektedir. Bu açıdan bakıldığında yazarların yorumlarına en azından birkaç satır yer ayırarak yorumu biraz da okura bırakmaları konu takibi noktasında daha faydalı olabilecektir.

Bazen de yazarların bir konunun farklı yönlerine daha fazla yer ayırmaları anlatımın bozulmasına sebep olmaktadır. İlk Müslümanlar konusunun ele alındığı kısımda Hz. Ali'nin Müslüman oluşu özet olarak verilirken, bu başlıkla alakası bulunmayan halifelîği ve şemâilî gibi konulara dört sayfa yer ayrılması bu duruma örnektir.²⁰

Bunun yanında zaman zaman konular arasına farklı bir konunun dâhil edilmesiyle, birbiriyle bağlantılı iki konunun akışı bozulabilmektedir. Hicret konusu anlatılırken Hz. Peygamber'in şemâilî, hal ve hareketlerine on iki sayfa yer ayrılması,²¹ Müslümanlara savaş için izin verilmesi konusunda üç sayfa boyunca Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili verdiği haberlerden örnekler verilmesi²² konu akışını bozmaktadır.

Yazarların anlatımda yorumlarına yer vermeleri, bir konudan diğere geçmeleri konu akışında aksamalara neden olduğu gibi, okurun konu bütünlüğünü görme noktasında sıkıntılara da yol açabilmektedir. Bu durum ayrıca okuru Hz. Peygamber'in hayatından uzaklaştırmakta ve farklı konulara yöneltebilmektedir.

c) Siyer Literatürüne Uymayan İfadeler

Popüler siyer eserlerinde dikkat çeken konulardan birisi de, siyer anlatımında günümüz ifadelerinin kullanılmasıdır. Bu durum siyer anlatımına uygun düşmediği gibi, Hz. Peygamber dönemini de yansıtmamaktadır. Örneğin; Fil Olayı'nda ebâbil kuşlarının attıkları taşlar için, "gök bütün öfkesiyle Ebrehe'nin ordusuna

²⁰ Akkoyunlu, a.g.e, s. 96-99.

²¹ Cüneyd Suavi, *İki Cihan Güneşi Peygamberimiz*, Zafer Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009, s. 227-239.

²² Suavi, a.g.e, s. 292.

mermiler yağdırıyordu.” ifadesinde günümüzle bağlantı kurularak taş yerine mermi kelimesi kullanılmıştır.²³ Hz. Peygamber'in Hira Mağarası'na gidişinin uzun *inziva seansları*,²⁴ İsrâ ve Mi'rac Olayı'nın *serüven*²⁵ olarak nitelendirilmesi bu kullanımlar arasında yer almaktadır.

İlk Müslümanların Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde toplanmalarıyla ilgili olarak, “Artık iman kadrosunun da başını sokacağı bir *karargâhı* bulunuyordu...”²⁶ ifadesi ise Müslümanların savaş durumunda olduklarını akıllara getirebileceğinden dolayı doğru bir kullanım değildir. Mekke dönemi boyunca Müslümanların müşriklerle savaş yapmadıkları düşünülecek olursa durumun farklı bir kelimeyle ifadesi daha uygun olacaktır. Ayrıca risaletin ilk yıllarında Müslümanlar gelen Kur'an ayetlerini ve dinlerini öğrenmek için Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde toplanmaktadırlar. Başka bir anlatımda ise Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evi, yazar tarafından Dâru'l-Erkam olarak nitelenmekte ve burası Hz. Peygamber'in hocalık yaptığı ilk medrese, ilk İslâm üniversitesi olarak tanıtılmaktadır.²⁷ İnsanların birçoğunun okuma yazma bilmediği cahiliye toplumunda üniversiteden bahsedilmesi, dönemi yansıtmadığı gibi ilk Müslümanların o anki durumunun abartılarak anlatılmasına da neden olmaktadır.

Ele alınan dönemde gazeteci-yazar gibi bir meslek bulunmamasına rağmen, dönemin şairleri konusunda “İslâm aleyhine yazıp konuşan gazeteci yazarlar...”²⁸ ifadesine yer verilebilmektedir. Ayrıca Mekke'den kaçarak Medine'ye sığınan Ebû Basîr konusunda Müslümanların *gerilla örgütü* kurduklarının belirtilmesi,²⁹ Ebû Basîr'i

²³ Bildek, a.g.e, s. 54.

²⁴ Doğru-Benekçi, a.g.e, s. 61.

²⁵ Doğru-Benekçi, a.g.e, s. 155.

²⁶ Bildek, a.g.e, s. 153.

²⁷ Şefkatli, a.g.e, s. 64.

²⁸ Akkoyunlu, a.g.e, s. 286.

²⁹ Akkoyunlu, a.g.e, s. 269.

almaya gelen Mekkeliler için "Mekke devletinin iki polisi"³⁰ kullanımını, Hıfû'l-Füdûl için STK (sivil toplum kuruluşu)³¹ ifadelerini ekleyebiliriz.

Yine Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi için "kiralık katil",³² Huneyn Savaşı'na katılan kabileler için "kabile devletleri",³³ Recî' Vak'ası'nda Müslümanları şehit eden kişiler için "kelle avcıları, ödül avcıları"³⁴ ifadeleri günümüz söylemleri olarak kalmakta ve Hz. Peygamber dönemini yansıtmamaktadır.

Kabileler için devlet, dönemin şairleri için gazeteci-yazar tanımlarının yapılması, İsrâ ve Mi'rac Olayı'nın serüven olarak değerlendirilmesi ve o dönemde üniversiteden bahsedilmesi, belki de günümüz insanının konuyu daha iyi anlamasına yönelik kullanılmış olabilir. Ancak bu kullanımlar okurun Hz. Peygamber'in hayatına ve yaşadığı döneme farklı veya yanlış bir bakış açısı geliştirmesine de neden olabilir. Ayrıca peygamber tasavvurunu olması gerekenden farklı bir noktaya taşıyabilir.

Bazen de yazarların siyer bilgilerinde bazı değişiklikler yaptıkları görülmektedir. Örneğin; Mekkelilerin Hz. Peygamber'e tebliğ görevini bırakmasıyla ilgili tekliflerinin ardından Hz. Peygamber'in "Vallahi güneşi bir elime ayı bir elime verseler..."³⁵ ifadesi "Vallahi güneşi bir omzuma ayı da diğer omzuma..."³⁶ şeklinde değiştirilmiştir. İsrâ ve mi'rac kelimelerinin ise, "Resûl-i Ekrem'in (s.a.v) Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya olan mi'racı..."³⁷ cümlesinde karıştırıldığı görülmektedir. Kâbe'ye asılan

³⁰ Akkoyunlu, a.g.e, s. 270.

³¹ Akkoyunlu, a.g.e, s. 62.

³² Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 174.

³³ Akkoyunlu, a.g.e, s. 287.

³⁴ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 117, 180.

³⁵ bk. İbn-i Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, (218/833), *İslâm Tarihi*, Tercüme: Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006, I, 353.

³⁶ Said Alpsoy, *Hz. Muhammed'in (Ona Binler Selam) 30 Günü*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49.

³⁷ Özer Doğan, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s)'in Hayatı*, Martı Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 73.

boykot kâğıdı için “Allah bir kene gönderdi...”³⁸ ifadesinde ise karınca³⁹ yerine kene kullanılmakta, Bedir savaşında müşriklerin cesetleriyle ilgili olarak “Leşleri Bedir'deki *Kalib* denilen *kuyuya* atılmıştı.”⁴⁰ cümlesinde ise kuyu anlamına gelen kalib kelimesi tekrar edilmektedir.⁴¹

Bu kullanım örnekleri yazarların kaynak kullanımındaki eksikliği gösterdiği gibi kelime kullanımına dikkat etmediklerini de ortaya koymaktadır. Konuda geçen el yerine omuz yazılması veya karınca yerine kene yazılması yazarlar tarafından küçük bir detay olarak düşünülebilir. Ancak okur bu bilgilerle siyere yönelmekte ve Hz. Peygamber'in hayatına yönelik belli bir bakış açısı kazanmaktadır. Bu sebeple kitaplarda geçen her bir kullanım özellikle önem arz etmektedir.

d) Başlık-İçerik Uyuşmazlıkları

Popüler siyer eserlerinde işlenen konu ile başlık arasında tam bir uyumun olmaması, dil ve anlatım özellikleri açısından ele alınabilecek bir diğer husustur. Bu durumda konu başlığı ya olayı tam olarak yansıtmamakta veya konu başlığı ile içerik uyuşmamaktadır. Bir eserde “Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin İlk Yılları”⁴² başlığı verilen bölümde, risaletin ilk yıllarının anlatılması beklenirken, on üç yıllık Mekke Dönemi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Başka bir eserde ise “Mekke'nin Fethi”⁴³ başlığı altında Huneyn Savaşı ve Tâif Kuşatması da ele alınırken, aynı

³⁸ Bildek, a.g.e, s. 207.

³⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2001, I, 114.

⁴⁰ Doğan, a.g.e, s. 242.

⁴¹ Bk. Şaban Öz, Son Dönem (2000-2010) Türkçe Siyer Kitaplarındaki Hatalar Çerçevesinde Siyer Yazıcılığının Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, İstanbul, 2012, s. 315-316; Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn-i Şihâb ez- Zühri, *el-Meğâzi en-Nebeviyye*, Dimaşk 1981, s. 65.

⁴² Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 57-108.

⁴³ Yılmaz Ercan, *Muhammed Mustafa*, Şah-ı Merdan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 156-158.

eserde Mûte Savaşı “*Hayber’in Fethi*”⁴⁴ başlığı altında özet olarak sunulmaktadır.

Hz. Peygamber’in doğumuyla ilgili daha önce bilgi verilmesine rağmen, “*büyük doğum*” başlığını veren yazar bu başlık altında hamileliğin Hz. Âmine’ye kazandırdığı güzelliğe ve kâinatın Hz. Peygamber’i bekleyişine değinmektedir.⁴⁵ Bu durum başlık-içerik uyumsuzluğuna neden olduğu gibi, konular arasında yapılan sıralama hatasını da göstermektedir.

Başlık-içerik uyumsuzlukları problemiyle eser isimlerinde de karşılaşmaktayız. Rauf Pehlivan’ın “*Kâinata Rahmet Hz. Muhammed*” isimli eserinin, Hz. Peygamber’in rahmet yönüne ağırlık vermesi beklenirken, eserde Hz. Peygamber’in hayatı kronolojik bir anlatımla sunulmaktadır. “*Kâinata Rahmet*” ifadesi sadece başlık olarak kalmakta ve içi doldurulamamaktadır.

“*Hz. Muhammed’in 30 Günü*” isimli eserde ise, Hz. Peygamber’in otuz farklı günü hakkında bilgi verildiği ifade edilmekte, ancak üç bölüm aynı konuyu yani Hz. Peygamber’in doğumunu anlatmaktadır. Bunun yanında yazar önsözde, Hz. Peygamber’in kırk gününü ve o günler çerçevesinde yaşananları anlattığını belirtmektedir. Bu durum hem çelişkiye hem de Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili otuz yerine yirmi yedi konu hakkında bilgi verilmesi sebebiyle başlık-içerik uyumsuzluğuna neden olmaktadır.

e) Üslûp ve Anlatım

Dil ve anlatım yönünden ele alacağımız son konu eserlerin üslûp ve anlatım özellikleridir. Eserlerin anlatımı genelde kronolojik olarak sunulmakta ve anlatımda tarihi bilgiler art arda sıralanmaktadır. Bu durum Hz. Peygamber’i ve örnek şahsiyetini tarihi malumatın içinde kaybettiği gibi, kuru bir anlatıma da neden olmaktadır. Örneğin; Eda

⁴⁴ Ercan, a.g.e, s. 151.

⁴⁵ Bildek, a.g.e, s. 56-58.

Bildek'in "Aşkın Peygamberi" isimli eseri farklı bir beklenti uyandırmasına rağmen, durum yine kronolojik tarih kitabına dönüşmektedir.

Bazen eser isimleri tematik bir eser izlenimi uyandırmakta ancak anlatımlarının kronolojik olduğu görülmektedir. Said Alpsyoy'un "Hz. Muhammed'in 30 günü" isimli eseri bu duruma örnektir. Bazen de roman adı altında tarihi bir anlatım kullanılmaktadır. Ömer Şefkatli'nin "Hira'dan Doğan Nur" isimli eserinde bu durumu görmekteyiz.

Bazı kitaplarda konuya câhiliyye dönemiyle⁴⁶ giriş yapılmakta ve Hz. Peygamber'in yaşadığı toplum dinî, siyasî ve ekonomik açıdan okura tanıtılmaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'in risalet görevi ve bu esnada yaşadıklarının daha iyi anlaşılması ve dönemin havasının okura hissettirilmesi noktasında faydalı olmaktadır. Ayrıca Mehmet Doğru ve Şerif Benekçi tarafından yazılan "Peygamber Efendimiz'in Hayatı (Siyer-i Nebî)" adlı eserde Bedir, Uhud ve Hendek Savaşları'yla ilgili krokilerin verilmesinin konuya dikkat çekme ve konuyu zihinde canlandırma noktasında faydalı olduğunu söyleyebiliriz.

Eserler halka yönelik yazıldığı için genellikle sade bir anlatım kullanılmıştır. Ancak zaman zaman az da olsa ağdalı dil örneklerine yer verildiği görülmektedir. Örneğin; Miraç konusunda "...O'nun bu konuda *selefi* olmadığı gibi *halefi* de yoktu. Çünkü O (sav), *Hâtem-i Divân-ı Nübüvvet* idi", başka bir ifadede ise "Kâbe *kavseyni ev ednâ sırrının tezâhürü...*" veya "Hz. İbrahim'i *hillet* ve Hz. Musa'yı kelamla *taltif* eden Yüce Mevla..."⁴⁷ ifadelerinde ağdalı dil örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bu durum konuların okur tarafından yeterince anlaşılmasının önüne geçmektedir.

Bazen de devrik cümlelere yer verilmesi anlatımda bir karışıklığa neden olmakta ve konu yeterince

⁴⁶ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 17-37.

⁴⁷ Kesmez, a.g.e, s. 145

anlaşılammamaktadır. “Evler, duasız sofralardadır da doymaz sevgisizlikten...”⁴⁸ cümlesinde yazarın tam olarak ne demek istediği anlaşılammadığı gibi, “İlk merhale olarak (Beytü’l-Mukaddesi’ne) varmakla kapısına ayak atacakları iklim.”⁴⁹ cümlesinden de net bir izlenim uyanmamaktadır.

Anlatımda bazı yazarların konuları savunmacı bir yaklaşımla ele aldıkları, problemlı gördükleri noktalara değinmedikleri ve dolayısıyla gerçeği olduğu gibi aktarmadıkları dikkat çekmektedir. Örneğin; hicret esnasında Hz. Peygamber’i yakalamak isteyen Sürâka’nın gördüğu mucizeler karşısında Müslüman olduğu belirtilmektedir.⁵⁰ Ancak Sürâka Müslüman olmamış eman almıştır.⁵¹ Uhud Savaşı’nda mübareze yapan üç Müslüman askerden biri olan Ubeyde rakibi tarafından yaralanmıştır, ancak yazarlar Ubeyde’nin yaralanmasına ve bu yaradan dolayı şehit olmasına değinmemektedirler.⁵² Mekke Fethi’nde, İslâm ordusunun hiçbir zorlukla karşılaşmadan Mekke’ye girdiği belirtilmektedir.⁵³ Hâlbuki Hâlid b. Velid’in bölüğü küçük bir çatışma yaşamıştır.⁵⁴

Konuları savunmacı bir yaklaşımla ele almak yerine, bilgilerin olduğu gibi verilmesi siyerin daha iyi anlaşılmasını ve okurun konulara daha gerçekçi yaklaşmasını sağlayabilecektir. Ayrıca Uhud Savaşı’nda Ubeyde’nin yaralandığının belirtilmesi Müslümanlara bir eksiklik getirmeyip, olayı daha gerçekçi kılacaktır.

⁴⁸ Bildek, a.g.e, s. 53.

⁴⁹ Bildek, a.g.e, s. 61.

⁵⁰ Kesmez, a.g.e, s. 176.

⁵¹ bk. İbn-i Hişam, a.g.e, II, 157-158; Hamidullah, a.g.e, I, 165; Ahmet Önkâl, “Hicret”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 460.

⁵² Bu konuya değinmeyen eserler için bk. Bildek, a.g.e, s. 260-261; Ercan, a.g.e, s. 127; Doğan, a.g.e, s. 139; Akkoyunlu, a.g.e, s. 223-224; Kesmez, a.g.e, s. 197.

⁵³ Bu konuyla ilgili eserler için bk. Suavi, a.g.e, s. 539; Akkoyunlu, a.g.e, s. 284-285; Bildek, a.g.e, s. 287.

⁵⁴ bk. İbn-i Hişam, a.g.e, IV, 67- 68; Hamidullah, a.g.e, I, 266; Nebi Bozkurt- Mustafa Sabri Büyükaşçı, “Mekke”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 558.

2- Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi

Popüler siyer eserlerini muhteva açısından değerlendirdiğimizde kaynak kullanım problemleri, bilgi ve tarih yanlışları, metin içi tutarsızlıklar, konunun işlenişi ve örneklendirmede yapılan hatalarla karşılaşmaktayız.

a) Kaynak Kullanımı

Muhteva açısından ele alınabilecek en önemli konuyu kaynak kullanımını teşkil etmektedir. İncelediğimiz eserlerin dördünde kaynak gösterimi yapıldığı,⁵⁵ altı eserde ise kaynak gösterimi yapılmadığı belirlenmiştir.⁵⁶ Kaynak gösteren eserlerin ise daha çok günümüzde Türkçe olarak kaleme alınan modern çalışmalardan istifade ettikleri görülmektedir. Bu konuda M. Âsım Köksal, Muhammed Hamidullah, Osman Keskiöğlü, Mevlânâ Şibli Nu'mânî, Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî ön plana çıkmaktadır. Eserlerde ayrıca İbn-i İshak ve İbn-i Hişâm'ın siyerlerinden, İbn-i Sa'd, Taberî, İbn-i Kayyim el-Cevzî, İbn-i Kesîr ve İbn-i Esîr gibi şahısların da tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Hadis kaynakları arasında en fazla müracaat edilenler ise Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim olmaktadır.

Kaynak gösteren eserlerde kaynak gösterim hatalarıyla karşılaşmaktayız. Dipnotta gösterilmesi gereken kaynaklar bazen metin içerisinde parantez arasında ve sadece yazar ismiyle verilmekte, kaynak künyesi dipnotta gösterilmemektedir. Örneğin; I. Habeşistan hicretine katılanların sayısı konusunda önce Vâkidî'den nakilde bulunan yazar, devamında parantez içinde İbn-i Kayyim'i kaynak olarak göstermekte ancak dipnot vermemektedir.⁵⁷ Huney Savaşı sonrası Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeyma'nın savaş esirleri arasında bulunması ve Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmak

⁵⁵ Kaynak veren eserler için bk. Doğan, a.g.e; Akkoyunlu, a.g.e; Suavi, a.g.e; Doğru- Benekçi, a.g.e.

⁵⁶ Kaynak belirtmeyen eserler için bk. Kesmez, a.g.e; Bildek, a.g.e; Ercan, a.g.e; Alpsoy, a.g.e; Şefkatli, a.g.e; Pehlivan, a.g.e.

⁵⁷ Akkoyunlu, a.g.e, s. 128.

istememesiyle ilgili olarak Üsdü'l-Ğâbe kaynak gösterilmekte ancak kaynakçada yazar ve eser ismi yer almamaktadır.⁵⁸

Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşuyla ilgili kaynak gösteriminde cilt numarası sıfır olarak verilmekte ve bu yanlış yedi defa tekrarlanmaktadır.⁵⁹ Başka bir eserde ise ayet (52- Tur: 7113)⁶⁰ şekline gösterilmektedir. Tûr Suresi'nde 49 ayet ve Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık 6666 ayet olduğu düşünülürse buradaki 7113 rakamıyla ciddi bir yanlışlık yapıldığı görülmektedir.

Eserlerde bazen “*kaynakların naklettiğine göre*” ifadesi kullanılmakta ancak bu eserlerin hangi kaynaklar olduğuna dair bilgi verilmemektedir. Bazen de “*İslâm Tarihçileri...*” ifadesi yer almakta ancak bu tarihçilerin kimler olduğu meçhul kalmaktadır.⁶¹

Kaynak gösteriminin yapılmaması veya yanlış yapılması bilgilerin doğruluğunu araştırmayı ve yazarların hangi kaynaklardan yararlandıklarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca yazarların kaynak kullanımındaki eksiklikleri, eserlerde bilgi ve tarih yanlışlığı gibi problemlere de sebep olmaktadır.

b) Bilgi ve Tarih Yanlışları

Yazarların siyer bilgilerinin eksikliği ve kaynaklardan sorgusuz nakilde bulunmaları bilgi ve tarih yanlışlarını da beraberinde getirmektedir. Hz. Peygamber'in doğduğu gece meydana gelen olaylarda bilgi yanlışlığına tesadüf edilmekte ve söz konusu eserlerde bu olayların abartılı bir anlatımla aktarıldığı görülmektedir. Örneğin; Hz. Peygamber'in doğduğunda secdede olduğu ve “Ümmetim! Ümmetim!” dediği, bu esnada şehâdet parmağının havada olduğu, ayrıca odanın içinin bir anda aydınlandığı ve gökteki yıldızların

⁵⁸ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 265.

⁵⁹ Akkoyunlu, a.g.e, s. 102, 124, 143, 144, 145, 146, 156.

⁶⁰ Bildek, a.g.e, s. 174.

⁶¹ Doğan, a.g.e, s. 13.

oradakilerin üzerine dökülecek gibi olması⁶² şeklinde abartılı bir anlatım sergilenmektedir. Ayrıca bazı eserlerde doğum gecesinde Kısra'nın sarayında 14 burcun yıkıldığı belirtilirken,⁶³ başka bir eserde 12 burç olarak nakledilmektedir.⁶⁴ Hâlbuki Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili bu bilgilere İbn-i İshak⁶⁵ ve İbn-i Hişâm⁶⁶ gibi yazarların siyer eserlerinde yer verilmemektedir. Ayrıca bu tür olaylar Hz. Peygamber'in örneklığı yerine ulaşılmaz peygamber tasavvurunu ortaya çıkarabilir. Abartılı anlatımla sunulan bu konular yerine, Mekke ve Medine dönemi olaylarında Hz. Peygamber'in ahlaki yönüne ışık tutacak olaylara daha fazla yer verilmesi Hz. Peygamber'in örneklığını okura hissettirmesi açısından da faydalı olacaktır.

Hz. Peygamber'in eşleri konusunda da bilgi yanlış yapıldığı görülmektedir. Hz. Hatice'nin ticaret kervanıyla Şam'dan dönen Hz. Peygamber'i ve onu gölgeleyen bulutu yanında bulunan kadınlara göstermesi konusunda yazar, "Hz. Nefise, belki sadece bir bulut görmüştü ama, ileriki yıllarda Allah Resulünün eşi ve mü'minlerin annesi olma şerefini kazanıp..." ifadesiyle Nefise'yi Hz. Peygamber'in eşi olarak nitelemektedir.⁶⁷ İbn-i İshak ın eserine baktığımızda Hz. Peygamber'in eşleri arasında böyle bir ismin olmadığı görülecektir.⁶⁸ Nefise Hz. Peygamber'in eşi değil, Hz. Hatice'nin arkadaşıdır.⁶⁹

İncelediğimiz eserlerin birinde ilk Müslümanlardan Sümeyye'nin Ebû Cehil'in attığı bir okla şehit edildiği bilgisi

⁶² Ercan, a.g.e, s. 25.

⁶³ Suavi, a.g.e, s. 29; Doğan, a.g.e, s. 29; Şefkatli, a.g.e, s. 20.

⁶⁴ Bildek, a.g.e, s. 65.

⁶⁵ İbn-i İshak, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Yayına Haz: Muhammed Hamidullah, Düşün Yayınları, İstanbul, 2012, s. 92.

⁶⁶ İbn-i Hişam, a.g.e, I, 214-215.

⁶⁷ Suavi, a.g.e, s. 79.

⁶⁸ bk. İbn-i İshak, a.g.e, 323-361; Hz. Peygamber'in eşleri hakkında bilgi için ayrıca bk. Hamidullah, a.g.e, II, 676-690; Muhittin Akgül, "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme", *EKEV Akademi Dergisi*, c. I, sy. 4, Erzurum, 1999, s. 93-100.

⁶⁹ bk. İbn-i Hişam, a.g.e, I, 251; Hamidullah, a.g.e, I, 61.

verilmektedir.⁷⁰ Ancak Sümeyye okla değil mızrakla şehit edilmiştir.⁷¹ Aynı durumla Uhud Savaşı'nda şehit olan Hz. Hamza konusunda da karşılaşmaktayız. Uhud Savaşı'nda kasığından vurularak şehit olan Hz. Hamza'nın,⁷² böğründen vurularak şehit edildiğinin söylenmesi gibi.⁷³

Akabe biatları konusunda “I. Akabe'de yapılan bey'at üzerine peygamberliğin 13. yılında H.621'de II. Akabe yapıldı.” denilerek bilgi yanlış yapılmaktadır.⁷⁴ Hâlbuki akabe biatları esnasında hicret gerçekleşmemiştir. Miladi olarak verilmesi gereken tarih (621), hicri olarak verilerek (H 621) tarih yanlışlığı yapılmıştır. Yazarın burada doğru bilgi için hicret ifadesini “H” belirtmemesi gerekirdi. Aynı hata Habeşistan hicretleri konusunda da yapılmıştır. Bir eserde Habeşistan hicretlerinin tarihi ile ilgili “h. 5. ve h. 7. yıllarda olduğu” bilgisi verilmektedir.⁷⁵ Burada doğru ifadenin “risaletin 5. ve 7. yıllarında” olması gerekirken yazar yanlışlıkla hicret olarak vermiştir. Her iki tarih hatasında yazarların risalet ile hicreti karıştırdıkları, bu sebeple de yanlışlık yaptıklarını söylemek mümkündür.

Bedir savaşına katılan Müslümanların sayısı, geride kalan sekiz kişinin haricinde, genelde 305 rakamı⁷⁶ ile ifade edilirken, bir eserde 350 olarak verilmektedir.⁷⁷ Benî

⁷⁰ Doğan, a.g.e, s. 59.

⁷¹ İbn-i Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, 230/845, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, VIII, Beyrut: Dâru Sadır, 1968/1388, 264; Aynur Uraler, “Sümeyye bint Hubbât”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 134.

⁷² İbn-i Hişam, *İslâm Tarihi*, III, 97; el-Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*, I, İlk Harf Yayınevi, Tercüme: Musa K. Yılmaz, İstanbul, 2014, 335.

⁷³ Kesmez, Efendimiz'in Nurlu Hayatı, s. 139.

⁷⁴ Akkoyunlu, *Son Nebi Hz. Muhammed*, s. 159.

⁷⁵ Doğan, Hz. Muhammed'in Hayatı, s. 69.

⁷⁶ Bk. el-Vâkidî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l- Meğâzî)*, I, 70; Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *DİA*, V, 326; sayının 314 olduğuyla ilgili bk. İbn-i Hişam, *İslâm Tarihi*, II, 464; İbn-i İshak, a.g.e, s. 403; asker sayısının 313 olduğuna dair bk. Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyaş Esedi, 141/758, *Meğâzî*, Rabat: Câmîiatu İbn Zühr, 1994, s. 127.

⁷⁷ Pehlivan, Kâinata Rahmet Hz. Muhammed, s. 85.

Kureyza Gaza'sında idam edilen kişi sayısı hususunda "idam edilen erkeklerin sayısı 400'ü buluyordu"⁷⁸ şeklinde bir ifadeyle karşılaşmaktayız. Yazar kaynak vermediği için bilgiyi nereden aldığını tespit edemiyoruz. Ancak idam edilen kişi sayısı ile ilgili olarak kaynaklarda 600 ile 700 arasında bir rakam verilmektedir.⁷⁹

Hayber Savaşı'na katılan Müslüman askerlerin sayısı 1400 olması gerekirken,⁸⁰ eserlerde bu konuda da yanlışlık yapıldığı görülmektedir. Bir eserde Hayber Savaşı'na 1800 kişi katıldığı ve bunların 200 tanesinin atlı olduğu şeklinde yanlış bir bilgi verilmektedir.⁸¹ Bu yanlış bilgi beraberinde başka yanlışlara da sebep olmaktadır. Savaş ganimetlerinin paylaşılması konusunu buna örnek verebiliriz. İbn-i Hişâm'da İslâm ordusunun 1400 asker ve 200 attan oluştuğu belirtilmektedir. Askere bir atlara iki hisse ayrıldığı, bu sebeple 1400 hisse askere, 400 hisse de atlara ayrıldığı ifade edilmektedir.⁸² Bu durumda yazarın verdiği asker sayısı ile bunlara dağıtılan ganimet konusunda tutarsızlık oluşmaktadır. Yazarın verdiği bilgiye göre 1800 asker ve 200 ata toplamda 2200 hisse ayrılması gerekirdi, ancak yazar ganimet miktarını 1800 olarak vermektedir. Bu da verdiği asker sayısı ile çelişmektedir. Başka bir eserde ise, Hayber'e 2000 atlı ve 1600 piyade olmak üzere toplam 3600 kişinin katıldığı zikredilerek yine bilgi yanlışına düşüldüğü görülmektedir.⁸³

Siyer bilgilerinde yanlışlık yapılması gerçeklerin yanlış bir şekilde aksettirilmesine sebep olup, H.z. Peygamber'in ve yaşadığı çevrenin okura doğru tanıtılmasına engel olabil-

⁷⁸ Doğru- Benekçi, *Siyer-i Nebî*, s. 199.

⁷⁹ İbn-i Hişâm, a.g.e, III, 331; el-Vâkidî, a.g.e, II, 167; Musa b. Ukbe, a.g.e, s. 226.

⁸⁰ İbn-i Hişâm, a.g.e, III, 480.

⁸¹ Doğru- Benekçi, *Siyer-i Nebî*, s. 230.

⁸² Bk. İbn-i Hişâm, *İslâm Tarihi*, III, 480; ayrıca bk. el-Vâkidî, H.z. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l- Meğâzî), II, 346.

⁸³ Doğan, H.z. Muhammed'in Hayatı, s. 200.

mektedir.

c) Metin İçi Tutarsızlıklar

Muhteva yönünden değerlendirebileceğimiz bir diğer konu da, metin içinde tutarsızlık görülmesi ve konular arasında birbiriyle çelişkili ifadeler yer verilmiş olmasıdır.

Eda Bildek tarafından kaleme alınan Aşkın Peygamber'i adlı eserde Hz. Peygamber'in babası Abdullah'la evlenmek isteyen Mekkeli kızların onda peygamberlik nuru gördükleri için evlenmek istedikleri ifade edilirken,⁸⁴ ilerleyen sayfalarda "Kureyşliler aralarında böyle birinin evinde doğacak kutlu peygamberin varlığını henüz bilmiyorlardı."⁸⁵ denilerek çelişkili ifadeler kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in çocukluğu hakkında "çocukluğunda bile farklıydı" cümlesinden birkaç satır sonra "tutum ve davranışlarıyla diğer çocuklardan farksızdı"⁸⁶ şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. Yine Hz. Peygamber'in çocuklarından Abdullah'ın risaletten sonra doğduğunu belirten yazar, bir sayfa sonra Hz. Peygamber'in erkek çocuklarının hepsinin risaletten önce vefat ettiğini söyleyebilmektedir.⁸⁷

Adil Akkoyunlu tarafından kaleme alınan *Son Nebî Hz. Muhammed (sav)* adlı eserde, Alak Sûresi'nin ilk ayetlerinden sonra, Müddessir Sûresi'nin ilk ayetleri ininceye kadar üç yıl vahyin inmediği belirtildikten sonra, alt paragrafta müşriklerin vahyin kesilmesi neticesinde alay etmeleri üzerine Duhâ Sûresi'nin 1-3. ayetlerinin indiği ve sonrasında vahiyde fetret olmadığı ifadesi kullanılmaktadır.⁸⁸ Bu durum okurun zihnine "Müddessir Sûresi'ne kadar vahiy inmediyse, Duhâ Sûresi nasıl inmektedir?" sorusunu getirebilmektedir.

Ömer Şefkatli *Hira'dan Doğan Nur* adlı eserinde, Hz. Peygamber'in akrabalarını dine davet ettiğinde bir kişilik

⁸⁴ Bildek, a.g.e, s. 49.

⁸⁵ Bildek, a.g.e, s. 59.

⁸⁶ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 46.

⁸⁷ Akkoyunlu, a.g.e, s. 69-70.

⁸⁸ Akkoyunlu, a.g.e, s. 90.

yemeğin kırk beş kişiye yetmesi olayını Hz. Peygamber'in ilk mucizesi olarak sunarken,⁸⁹ önceki sayfalarda yazar, mucizeleri Hz. Peygamber'in doğumuyla başlatması çelişkiye neden olmaktadır. Hicret esnasında Hz. Ebû Bekir'in at ile yola çıktığı söylenirken,⁹⁰ birkaç sayfa sonra ise iki deve ile yola çıktıkları belirtilmektedir.⁹¹ "*Bedir'de müşriklerin ölüleri bir çukura gömüldü*" ifadesinden birkaç sayfa sonra yazar, ifadesini "*Bedir kuyusuna sürüklenip atıldılar*" şeklinde değiştirmektedir.⁹²

Özer Doğan tarafından kaleme alınan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s)'in Hayatı isimli eserde Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in etrafında 9 kişi kaldığı ve bunların da birer birer şehit düştüğü ifade edilirken, bir sayfa sonra Hz. Peygamber'in etrafında kalanların 14 kişi oldukları belirtilmektedir.⁹³ Bir diğer savaş olan Mute'de Bizans ordusunun asker sayısı yüz bin olarak belirtilirken, bir sonraki paragrafta iki yüz bin kişi olarak ifade edilmektedir.⁹⁴ Huneyn savaşında Saffan b. Ümeyye'nin Müslüman olduğu bilgisinin verilmesinden altı sayfa sonra Saffan'ın 4 ay mühlet istediği aktarılmaktadır.⁹⁵

Metin içi tutarsızlıklar, yazarların kaynak olarak kullandıkları eserlerden sorgusuz nakilde bulduklarını gösterdiği gibi, yazarların dikkat eksikliğini de öne çıkarmaktadır. Böyle bir durum okurda anlam karışıklığına ve okurun yanlış bilgilendirilmesine neden olmaktadır.

d) Konunun İşlenişi ve Örneklendirme

İncelediğimiz eserlerde muhteva açısından öne çıkan meselelerden birisi de, konunun işlenişi ve örneklendirmelerdir. İncelediğimiz kitaplarda Hz. Peygamber'in hayatı

⁸⁹ Şefkatli, a.g.e, s. 52.

⁹⁰ Bildek, a.g.e, s. 243.

⁹¹ Bildek, a.g.e, s. 240.

⁹² Akkoyunlu, a.g.e, s. 128.

⁹³ Doğan, a.g.e, s. 142, 143.

⁹⁴ Kesmez, a.g.e, s. 257.

⁹⁵ Doğru-Benekçi, a.g.e, s. 263.

genellikle Mekke ve Medine dönemi şeklinde iki bölümde ele alınmaktadır. Mekke döneminde genel olarak risaletten önce ve sonra şeklinde bir bölümlenme yapılırken, Medine dönemi ağırlıklı olarak savaşlar çerçevesinde sunulmaktadır. İncelediğimiz kitaplarda Mekke dönemine daha fazla yer ayrıldığı, Medine dönemine ise daha az yer verildiği görülmektedir. Bir fikir vermesi açısından örneklendirecek olursak *Hiz. Muhammed'in 30 Günü* adlı eserde Mekke dönemi 84, Medine dönemi 48 sayfadan oluşmaktadır. *Aşkın Peygamberi* adlı eserde ise, Mekke dönemine 210, Medine dönemine 71 sayfa yer ayrılmıştır. Bu durum Medine dönemindeki birçok konunun kitaplara dâhil edilmediğini veya konuların özet olarak anlatıldığını göstermektedir.

Kitaplarda tarihi bilgiler yoğunlukta olup, Hz. Peygamber'in örnek ahlakı ikinci planda kalmaktadır. Hz. Peygamber'in örnek ahlakını ve şahsiyetini yansıtabilecek konulara yer verilmesi, okurun bir siyer kitabından beklentisini karşılayabileceği gibi, Hz. Peygamber'in yüzeysel tanınmasının da önüne geçebilecektir. Bu açıdan bakıldığında Mekke döneminde Hz. Peygamber'in güvenilirliği gibi ahlakî konular üzerinde az da olsa durulurken, aynı hassasiyet Medine döneminde gösterilememektedir. Bu durumun sebeplerinden biri Medine döneminin savaşlara endeksli olarak sunulmasıdır. Buna göre hicretin birinci yılında Bedir, ikinci yılında Uhud şeklinde bir anlatım sergilenmekte ve Hz. Peygamber sanki sürekli savaşla uğraşan bir peygamber gibi aktarılabilmektedir.⁹⁶ Hâlbuki Medine dönemi olaylarında, Hz. Peygamber'in şahsiyetiyle ilgili örnek verilebilecek konular daha çok yer almaktadır. Örneğin; eğitim-öğretime verdiği önem, toplumsal ilişkilerdeki tavrı, Mescid-i Nebî'de yapılan faaliyetler gibi konular Hz. Peygamber'den örnekler dâhilinde aktarılabilirdi.

⁹⁶ Mehmet Azimli, "Olağanüstü Anlatımlar Arasında Hz. Peygamber'i Anlamak", *İslami İlimler Dergisi*, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, Çorum 2007, s. 59.

İncelediğimiz kitaplarda genel olarak Hz. Peygamber mucizevî bir anlatımla ya da abartılı anlatım örnekleriyle tanıtılmaktadır. Bununla beraber, Hz. Peygamber'i sade bir anlatımla sunan ve beşeri yönüne vurgu yapan örneklerle de az da olsa yer verilmektedir.

Mucizevî anlatımı tercih eden yazarlardan bir kısmı kitap genelinde mucizelere değinirken,⁹⁷ bir kısmı da çeşitli olaylarda mucizeyle karşılaşıldığını belirtmekte ancak mucizelerin neler olduğu hakkında bilgi vermemektedirler.⁹⁸ Hz. Peygamber'in doğumu hadisesinde, Hz. Âmine'nin hamile olduğunun farkında bile olmaması ve bir meleğin gelerek haber vermesi mucizevî bir anlatım olarak göze çarpmaktadır.⁹⁹ Başka bir eserde ise, Halime'nin Hz. Peygamber'i kucağına alır almaz mucizelerin görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Siyer kitaplarındaki doğum gecesi mucizeleri (Hz. Peygamber'in doğduğunda secdede olması ve parmağını göğe uzatması, Kisra'nın sarayındaki on dört burcun yıkılması, Kâbe'deki putların yüz üstü yere düşmeleri gibi),¹⁰¹ sütanne yanındaki olaylar, Hz. Peygamber'i takip eden bulut konusu ve Bahira olayı mucizevî anlatımda öne çıkan konuları oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in doğumu kadar bebeliği de mucizevî anlatımla sunulmaktadır. Örneğin iki aylıkken emeklediği, beş aylıkken serbestçe yürümeye başladığı, yedinci ayda konuşmaya başladığı, on aylık olduğunda çocuklarla oynamaya başladığı¹⁰² ifade edilmektedir. Bu hususta yazarların mucize örneklerini peygamberlik öncesi dönemle başlatmaları, okurda mucizenin Peygamber'in şahsına bağlı bir olay olarak algılanmasına sebep olabilmektedir. Bu konuda Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde

⁹⁷ Bu tür kitaplara örnek olarak bk. Suavi, a.g.e; Alpsoy, a.g.e.

⁹⁸ Bu konuda örnek olarak bk. Akkoyunlu, a.g.e.

⁹⁹ Pehlivan, a.g.e, s. 29.

¹⁰⁰ Şefkatli, a.g.e, s. 23.

¹⁰¹ Bildek, a.g.e, s. 56.

¹⁰² Suavi, a.g.e, s. 39.

“mucize” maddesinde mucizeyi peygamberlik öncesi dönemle değil, peygamberlik dönemi ile ilişkili olarak açıklamıştır.¹⁰³ Mucizevî anlatım, Hz. Peygamber’i örnek almayı engellediği gibi, inandırıcılığı da zedeleyebilmektedir. Peygamberler insanlara örnek olmak, dini yaşayarak öğretmek için gönderilmişlerdir. Bir bebeğin iki aylıkken emeklediği, on aylıkken çocuklarla oynadığının söylenmesi okuru konudan ve Peygamber’den uzaklaştırabileceği gibi, ulaşılmaz Peygamber tasavvurunun ön plana çıkmasına da neden olabilecektir.

Akkoyunlu’nun eserinde ise, hicret esnasında Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’i takip eden müşriklerin bazı mucizelerle karşılaştıkları belirtilmekte ancak mucizelerin neler olduğu hakkında bilgi verilmemektedir.¹⁰⁴ Hicret esnasında meydana gelen Sürâka olayında da, Sürâka’nın bir mucize ile karşılaşıp geri döndüğü ifade edilmiş ancak mucizenin ne olduğu belirtilmemiştir.¹⁰⁵

Hudeybiye’de Hz. Peygamber’in parmaklarından su akması,¹⁰⁶ Şam’dan ticaret kervanıyla dönen Hz. Peygamber’i gölgeleyen melekleri Hz. Hatice’nin de görmesi,¹⁰⁷ yirmili yaşlarda Hz. Peygamber’in melekleri görmesi ve meleklerin O’na selam vermesi,¹⁰⁸ Hayber’de Yahudilerce Hz. Peygamber ve arkadaşlarına ikram edilen etin zehirli olduğunu söylemesi,¹⁰⁹ Hz. Peygamber’in Mekke Fethi öncesi Merrüzzahrân’da konaklayan İslam ordusunu ziyarete gelmekte olan Ebu Süfyan’ı bilmesi ve askerlerine haber vermesi¹¹⁰ gibi örnekler mucizevî anlatım örnekleri arasında yer almaktadır.

Mucizevî anlatım örneklerinden en dikkat çekenini ise

¹⁰³ Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 350-352.

¹⁰⁴ Akkoyunlu, a.g.e, s. 165.

¹⁰⁵ Akkoyunlu, a.g.e, s. 166.

¹⁰⁶ Kesmez, a.g.e, s. 216.

¹⁰⁷ Kesmez, a.g.e, s. 33.

¹⁰⁸ Bildek, a.g.e, s. 102.

¹⁰⁹ Suavi, a.g.e, s. 495.

¹¹⁰ Suavi, a.g.e, s. 531.

Hız. Peygamber'in Rum Kayseri'ne gönderdiği elçilerin Kayser'in sarayına geldiklerinde tekbir getirmeleriyle sarayın sallanması, Kayser'in yanında bazı peygamberlerin resimlerinin olması ve bu peygamberler arasında Hız. Peygamber'in de bulunmasıdır.¹¹¹

Mucizeye dayalı anlatım aynı zamanda okura, Hız. Peygamber'in "*peygamberliğini*" kanıtlamaya yönelik bir çaba izlenimi de uyandırmaktadır. Neredeyse her olayda Hız. Peygamber bir mucize göstermektedir. Kaldı ki, Hız. Peygamber kendinden istendiğinde veya her istediğinde mucize gösterebilecek insanüstü bir varlık olmadığı gibi, zatında tecelli edecek mucizelerin Allah'ın iradesiyle mümkün olabileceği bir gerçektir.¹¹² Ayrıca bu durum Hız. Peygamber'in insanî yönünü de ikinci planda bırakmaktadır. Bir peygamber sadece peygamberlik yönüyle insanlara örnek olamaz. Eserlerde beşer peygamber tasavvuruna dayalı örneklere daha çok yer verilmesi ve Hız. Peygamber'in davranışlarının arka planı hakkında açıklamalarda bulunulması, peygamberi okura daha iyi tanıtmaya yardımcı olacaktır.

Hız. Muhammed'in 30 günü adlı eserde Hız. Peygamber'in peygamberlik yönü üzerinde durulmakta ancak konular mucizeler dâhilinde sunulmaktadır. Yazar, bir peygamberin hayatı anlatılıyorsa mucizelerin de olmasını normal karşılamaktadır.¹¹³ Hâlbuki Hız. Peygamber'in örnek bir peygamber olarak mucizelerle değil örnek şahsiyetiyle tanıtılması gerekirdi. Çünkü mucizeler daha çok peygamberliği ispatta kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca ne kadar çok mucizeye dayalı örnek sunulursa, peygamber o kadar çok beşer üstü bir konuma yükseltilmiş ve okurdan uzaklaştırılmış olacaktır. Bu durum insanların peygamberi

¹¹¹ Suavi, a.g.e, s. 228-230.

¹¹² Hikmet Akdemir, "Hız. Peygamber'in Beşer Olduğunu Vurgulayan Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme", *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı:17, Şanlıurfa, 2007, s. 34.

¹¹³ Alpsoy, a.g.e, s. 3- 4.

örnek almasını da engelleyecektir.¹¹⁴

İncelediğimiz eserlerde abartılı anlatım örneklerine de sıkça rastlanmaktadır. Bunlar arasında yer alan "*Dünya, Hanıflerin geleceğini söylediği kurtarıcıyı bekliyordu.*"¹¹⁵ ifadesinde Hz. Peygamber'i insanların beklediği ve geldiğinde O'na hemen inanacakları gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. Eğer dünya böyle bir kurtarıcıyı bekleyseydi insanların Hz. Peygamber'e hemen inanmaları gerekirdi. Neticede onların arasında yaşamış birisi olarak, Hz. Peygamber'i yakından tanıyorlardı. Ancak Mekkelilerin çoğu Hz. Peygamber'e inanmadığı gibi iman etmeleri de uzun zaman almıştır.

Hendek Savaşı'nda üç bin kişilik İslam ordusunun beş yüz askerinin kadınlar ve çocuklar için ayrıldığını, iki bin beş yüz kişinin de münafık olduğu için savaş meydanından ayrıldığını belirten yazar, geriye on bin kişilik müşrik ordusuyla savaşacak üç yüz kişinin kaldığını ifade etmektedir. Burada yazar savaş için üç yüz kişinin kaldığını söyleyerek yanlış bilgi vermektedir. Hâlbuki geriye hiç kimsenin kalmaması gerekirdi. Ayrıca on bin kişiye karşı üç yüz kişiyle savaşıldığının belirtilmesiyle de konuyu abartmaktadır.¹¹⁶ Başka bir eserde ise, Mekke Fethi esnasında Hâlid b. Velid'in komuta ettiği birliğin düşman tarafından saldırıya uğraması konusunda "*Hâlid saldırganlar üzerine hücum ederek bir hamlede on üç tanesini öldürdü.*" ifadesiyle İslam ordusundaki askerler pasif gösterilmekte, Hâlid b. Velid ise abartılı bir anlatımla öne çıkarılmaktadır.¹¹⁷ Bedir Savaşı'nda Müslümanların 8 kılıç ve 6 zırhlarının olduğunun söylenmesi de diğer bir abartı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸ Müslümanların kılıcı da yoksa bin kişilik orduya karşı neyle savaştıkları merak

¹¹⁴ Adem Apak, "Siyer Yazımında Kaynak Kullanımı ve Bilgi Hataları Üzerine Değerlendirmeler", *Siyer Atölyesi Tebliğler Kitabı (2011-2012)*, Meridyen Kitaplığı, İstanbul, 2013, s. 179.

¹¹⁵ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 30.

¹¹⁶ Suavi, a.g.e, s. 417.

¹¹⁷ Doğan, a.g.e, s. 229.

¹¹⁸ Doğan, a.g.e, s. 136.

konusu olmaktadır.

Kitaplarda tartışmalı sayılabilecek konularda ise konuya ya hiç değinilmediği ya da konuyla ilgili genel bir yoruma yer verildiği görülmektedir. Örneğin; Fetret-i vahyin süresinin ne kadar olduğuna bazı kitaplarda değinilmemekte ve “*Vahiy bir süre gelmedi.*” şeklinde genel bir ifade kullanılmaktadır.¹¹⁹ Bazı kitaplarda ise vahyin 40 gün gelmediği belirtilmektedir.¹²⁰ Bedir ve Uhud Savaşlarında meleklerin yardıma gelişleri konusunda bazı kitaplar konuya hiç değinmezken, bazıları da konuyla ilgili ayetleri vermeyi tercih etmişlerdir.¹²¹

Özetleyecek olursak kitaplarda genel olarak Mekke döneminde olağanüstü peygamber tasavvuru, Medine döneminde ise beşer peygamber tasavvuru ön plana çıkmaktadır. Örneğin; Bedir savaşında meleklerin yardıma gelmesi olayına değinilmeyip Hz. Peygamber'in aldığı savaş tedbirlerine yer verilmektedir. Yine Uhud savaşında sahabenin gayretine değinilerek, mucizevî anlatımdan uzak durulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in Filistin'e casus gönderip Kureyş kervanı hakkında bilgi toplatmasını,¹²² Hendek savaşı sonrası Sahabe'den Huzeyfe'yi casus olarak düşman saflarına göndermesini,¹²³ Mekke seferini eşinden bile gizlemesi, Mekke'ye giden bütün yolları tutturması ve dağlara nöbetçi koydurmasını¹²⁴ insani yönüne vurgu yapması yönüyle dikkate değer bulmaktayız. Hudeybiye Antlaşmasının maddelerinin,¹²⁵ Hendek Savaşında hendeğin boyutlarının verilmesi,¹²⁶ Bedir savaşında meleklerin yardıma gelişiyle ilgili sadece ayete (Enfâl Süresi) değinil-

¹¹⁹ Bu konuda öne çıkan eserler için bk. Kesmez, a.g.e, s. 42-49; Doğan, a.g.e, s. 48; Bildek, a.g.e, s. 127.

¹²⁰ Konuyla ilgili eserler için bk. şefkatli, a.g.e, s.52; Ercan, a.g.e, s. 62.

¹²¹ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 161.

¹²² Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 116.

¹²³ Akkoyunlu, a.g.e, s. 147.

¹²⁴ Suavi, a.g.e, s. 527.

¹²⁵ Pehlivan, a.g.e, s. 114.

¹²⁶ Pehlivan, a.g.e, s. 107.

mesi,¹²⁷ savaş alanlarının planlarının verilmesi, Suffe'nin sade bir anlatımla yani fakir Müslümanların kaldığı yer olarak tarif edilmesi, Medine vesikasının önemli maddelerine değinilmesi,¹²⁸ Medine'nin siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgi verilmesi konuları daha iyi anlama ve zihinde canlandırma noktasında kitapların öne çıkan özellikleri arasında sayılabilir. Eserlerde bu tarz örneklerin arttırılması bilgileri okura daha iyi aktarmak açısından faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Sonuç

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'i insanlara tanıtmak maksadıyla hakkında birçok eser yazılmıştır. Özellikle halkın bu eserlere yoğun ilgi göstermesi, Hz. Peygamber'le ilgili çeşitli konularda eserlerin kaleme alınmasına neden olmuştur. İslâm Tarihi alanında uzman kişilerce yazılmış akademik eserler bulunmakla beraber, siyer alanı dışından yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durum ortaya çıkan eserlerde bir takım problemlere neden olmaktadır. Eserlerde görülen bu problemleri dil ve anlatım özellikleri ile muhteva açısından değerlendirmeye tâbi tuttuk. Sonuç olarak bazı tespitlerimizi sunmak istiyoruz:

*Hz. Peygamber'in hayatına yönelik kronolojik olarak kaleme alınmış popüler siyer eserlerini incelediğimizde öncelikle dil ve anlatım yönüyle, sonrasında ise muhteva açısından bazı problemlerle karşılaşmaktayız. Bu problemler çoğunlukla yazar kaynaklı olmakla birlikte, yayınevlerinin katkısı da yadırganamayacak seviyededir. Eserlerin basım aşamasında iyi bir tashihden geçmesi bahsedilen eksiklerin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

*Eserlerde Hz. Peygamber genellikle mucizeye veya abartıya dayalı anlatım örnekleriyle sunulmaktadır. Hâlbuki insanlara kendi içlerinden, kendilerine benzeyen bir

¹²⁷ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 161.

¹²⁸ Doğru- Benekçi, a.g.e, s. 130.

peygamber örnek olabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber eserlerde Kur'anî bakış açısıyla tanıtılmalı, peygamberliği ve beşerî özellikleri dengeli bir şekilde ele alınmalıdır.

*Popüler eserlerde görsellikten yararlanılmaması kitaplarda eksik olarak görülebilecek bir diğer yöndür. Bu açıdan bakıldığında siyer konusunda birbirinin tekrarı niteliğindeki eserlerle karşılaşmaktayız. Hz. Peygamber'in hayatı kronolojik bir anlatımla, herhangi bir fotoğraf, harita veya şema olmadan sunulmaktadır. Bu konuda gelişen teknolojiye yararlanılması ve konuyla ilgili mekanların fotoğraflarının ve haritalarının verilmesi eserlere farklı bir yön kazandırabileceği gibi, okurun konuları daha iyi anlamasını da sağlayabilecektir.

*Eserlerde Hz. Peygamber'in insanî ilişkilerinde genel olarak erkeklerle olan iletişim örneklerine yer verilmektedir. Hâlbuki siyer eserleri kadınlar ve çocuklar tarafından da yoğun bir şekilde okunmaktadır. Bu sebeple eserlerde Hz. Peygamber'in insanî ilişkilerinde kadın ve çocuklara dair iletişim örneklerinin de artırılması gerekmektedir.

*Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik ele alan eserlerin yanında, olaylarda özellikle Hz. Peygamber'in ahlak ve tutumlarına yer veren tematik eserlere de ihtiyaç vardır. Siyer alanındaki yetkili kişilerin yeni eserler kaleme almaları, bu ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Akdemir, Hikmet, “*Hz. Peygamber'in Beşer Olduğunu Vurgulayan Âyetler Üzerine Bir Değerlendirme*”, Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı:17, Ocak-Haziran-2007.
- Akgül, Muhittin, “*Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme*”, EKEV Akademi Dergisi, Erzurum, 1999.
- Akkoyunlu, Adil, *Son Nebî Hz. Muhammed (sav)*, Çıra Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.
- Alpsoy, Said, *Hz. Muhammed'in (Ona Binler Selam) 30 Günü*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2007.

- Apak, Adem, “*Siyer Yazımında Kaynak Kullanımı ve Bilgi Hataları Üzerine Değerlendirmeler*”, Siyer Atölyesi Tebliğler Kitabı (2011-2012), Meridyen Kitaplığı, İstanbul, 2013.
- Azimli, Mehmet, “*Olağanüstü Anlatımlar Arasında Hz. Peygamber’i Anlamak*”, İslami İlimler Dergisi, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, Çorum, 2007.
- Bildek, Eda, *Aşkın Peygamberi (Hz. Muhammed)*, Mola Kitap, Konya, 2012.
- Bozkurt, Nebi – Büyükaşçı, Mustafa Sabri, “*Mekke*”, DİA, Ankara, 2003, XXVIII.
- Bulut, Halil İbrahim, “*Mucize*”, DİA, İstanbul, 2005, XXX.
- Doğan, Özer, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s)’in Hayatı*, Martı Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Doğru, Mehmet – Benekçi, Şerif, *Siyer-i Nebî*, Damla Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 2011.
- Ercan, Yılmaz, *Muhammed Mustafa*, Şah-ı Merdan Yayınları, İstanbul, 2012.
- Erkal, Mehmet, “*Zekât*”, DİA, İstanbul, 2013, XXXIV.
- ez-Zühri, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb, *el-Meğâzi en-Nebeviyye*, tahkik: Süheyl Zekkar, Dimaşk : Dârü’l-Fikr, 1981/1401.
- Fayda, Mustafa, “*Bedir Gazvesi*”, DİA, İstanbul, 1992, V.
- Hamidullah, Muhammed, “*Hudeybiye Antlaşması*”, DİA, İstanbul, 1998, XVIII.
- , *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih TUĞ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- İbn-i Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik, (218/833), *İslâm Tarihi*, Tercüme: Hasan Ege, I-IV, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.

- İbn-i İshâk, Ebû Abdullah b. Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Yayına Haz. Muhammed Hamidullah, Düşün Yayınları, İstanbul, 2012.
- İbn-i Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, 230/845, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, nşr. İhsan Abbas, I-IX, Beyrut: Dâru Sadır, 1968/1388.
- Kesmez, Ümit, *Efendimiz'in sallallahu aleyhi ve sellem Nurlu Hayatı*, Muştu Yayınları, İstanbul, 2013.
- Mûsâ b. Ukbe, Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyaş Esedi, 141/758, *el-Meğâzî*, nşr. Muhammed Bâksis Ebû Mâlik, Rabat: Câmiatu İbn Zühr, 1994.
- Önkâl, Ahmet, "Akabe Biatları", DİA, İstanbul, 1989, II. -----, "Hicret", DİA, İstanbul, 1998, XVII.
- Öz, Şaban, *Son Dönem (2000-2010) Türkçe Siyer Kitaplarındaki Hatalar Çerçevesinde Siyer Yazıcılığının Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı, İstanbul, 2012.
- Pehlivan, Rauf, *Kâinata Rahmet Hz. Muhammed*, Motif Yayınları, İstanbul, 2008.
- Suavi, Cüneyd, *İki Cihan Güneşi Peygamberimiz*, Zafer Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009.
- Şefkatli, Ömer, *Hira'dan Doğan Nur*, Özbek Yayınları, Şanlıurfa, 2010.
- Uraler, Aynur, "Sümeyye bint Hubbât", DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII.
- el-Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l- Meğâzî)*, I-III, İlk Harf Yayınevi, Tercüme: Musa K. Yılmaz, İstanbul, 2014.

Fadime ARSLAN
